

ALENA PROKOPOVÁ / 12. 12. 2016

Černá dynastie

Scenárista Jan Procházka proměnil v roce 1962 budovatelský opus Štěpána Skalského v generační rodinné drama.

Jméno scenáristy Jana Procházky (1929–1971) nejčastěji spojujeme s díly režiséra Karla Kachyni.^[1] V šedesátých letech nicméně Procházka spolupracoval i s jinými režiséry, často i na projektech silně podmíněných ideologickými požadavky doby. S Josefem Machem se spisovatel a tehdejší dramaturg a scenárista Filmového studia Barrandov podílel na dobově poplatných dramatech *Hořká láska* a *Zatoulané dělo* (oba 1958) a na spartakiádní romanci *Valčík pro milión* (1960). S Ivem Novákem realizoval družstevnické drama *Zelené obzory* (1962) a pokus o realistický mládežnický příběh *Na laně* (1963). S režisérem Štěpánem Skalským pak Jan Procházka spolupracoval na scénáři *Černé dynastie* (1962) a tendenční špionáží historce *Anděl blažené smrti* (1965). Zmíněné snímky – i Kachyňovy filmy před prvním společným dílem, *Pouty* (1961) – nás vedou k úvaze, že teprve vzájemný vliv uvnitř dvojice Procházka-Kachyňa mohl umožnit vznik tak silných uměleckých děl, jakými byly její vrcholné snímky *Ať žije republika* (1965), *Kočár do Vídně* (1966), *Noc nevěsty* (1967) a *Ucho* (1969).

Vliv na kvalitu společné tvorby Procházky a Kachyni v šedesátých letech měly samozřejmě i nové podmínky, které pro barrandovské dramaturgické skupiny nastavil XII. sjezd KSČ v prosinci 1962. Státní aparát tehdy v reakci na pokles návštěvnosti (způsobený i rozšířením televize) vyhlásil liberálnější podmínky pro filmovou tvorbu, což se odrazilo v personálním obsazení vedoucích i tvůrčích pozic i uvolněnějším dramaturgickém plánování. Změny, které umožnily nástup filmařské generace spojované s československou novou vlnou, byly vzhledem k dlouhým výrobním lhůtám ovšem skutečně patrné teprve v polovině šedesátých let.

Protože *Černá dynastie* měla premiéru už 30. listopadu 1962, je zjevné, že věnování XII. sjezdu KSČ bylo na začátek filmu přidáno až dodatečně. Jde o dílo ukotvené ještě

pevně v předchozích strukturách, pozornějšímu oku však poskytuje náznaky nových pořádků, a to především právě v souvislosti s Procházkovým scénářem. Film vznikl v legendární tvůrčí skupině Jiří Šebor – Vladimír Bor, jež v letech 1958–1970 obohatila domácí kinematografii o množství tematicky i žánrově odlišných snímků (včetně filmů Miloše Formana, ceněné space opery Ikarie XB I /1963/, existenciálního hororu Spalovač mrtvol /1968/ či podobenství o politických procesech padesátých let Kladivo na čarodějnice /1969/). Jan Procházka byl pak jedním z úspěšných spisovatelů, které Šebor s Borem přilákali na Barrandov, kde se zabydlel nejen jako všestranný scenárista, ale spolu s Erichem Švabíkem také jako jeden z vedoucích výrobní skupiny Procházka – Švabík (jež měla na svém kontě mj. filmy Jana Němce Démanty noci /1964/ a O slavnosti a hostech /1966/, verneovské dobrodružství Ukradená vzducholod' /1966/ nebo historické drama Marketa Lazarová /1967/).

Procházкова politická pozice byla nezpochybnitelná, a to právě v souvislosti s XII. sjezdem KSČ.[2] Černá dynastie navenek konvenuje s konzervativním trendem roku 1962, podobně jako téměř všechny snímky toho roku, s nimiž pilný a soustředěný scenárista Procházka spojil své jméno (jde o už zmíněné Zelené obzory, opatrnou snahu o pochopení problémů mladých lidí Život bez kytary, lyrické milostné drama Závrať a česko-kubánský propagandistický snímek Komu tančí Havana[3]).

Vedle Procházky poskytl spolehlivé ideové zázemí Černé dynastii spoluautor námětu Iason Urban, který příkladnou politickou kariéru příležitostně kombinoval s výboji do oblasti filmu (Státní cena I. stupně za rok 1950 za normativní socrealistickou agitku Martina Friče Zocelení – námět a podíl na scénáři, dramaturgie pre-normalizačního krátkometrážního snímku Adagio /1970/). Spolu s Procházkou se pak na scénáři podílel i režisér Štěpán Skalský (1920–2004), který dva roky předtím vstoupil na pole celovečerního režie pod dohledem zkušenějšího Jiřího Hanibala optimistickým doktorským příběhem z pohraničí Všude žijí lidé (1960 – Cena FIPRESCI na IX. MFF ve španělském San Sebastiánu 1961). Skalského (méně oprávněně než „revizionistu“ Procházku) po nástupu normalizace postihl zákaz práce, přestože Černou dynastií i dalšími svými díly v šedesátých letech usiloval o společenskou angažovanost.

Skalského samostatný debut se opíral o budovatelskou linii: její hrdinové – děd, otec a syn Koudelkovi – jsou po tři generace spjati s výrobou lokomotiv v pražské ČKD. Vyprávění se ovšem rychle odklání od výrobní problematiky směrem k intimní rodinné

historii (jakkoli spjaté s moderními českými dějinami). Příznačný je už úvodní obraz, v němž se mistr Rudolf Koudelka (Jiří Němeček) u výrobní linky v tovární hale při snaze zvýšit pracovní výkon u svých podřízených setkává jen s odmítavou ironií. Každý z pracovníků se zabývá svými soukromými radostmi, včetně Rudolfova syna Tondy (Ladislav Mrkvička), který zjevně myslí víc na fotbal než na práci. Rudolfův otec, penzista Anton (Ladislav Pešek), pak ze zahrádky Koudelkovic domku nespokojeně sleduje, že z továrny na trať vyjely jen dvě lokomotivy místo plánovaných čtyř. Ve finále v obdobně koncipované scéně supí po kolejích lokomotivy čtyři, nestane se tak ovšem díky morálnímu přerodu dělnického kolektivu v ČKD (jak by vyžadoval kánon budovatelského filmu), ale díky kvalitativním změnám vztahů v Koudelkově rodině.

Takový koncept by byl v československém filmu ještě nedávno zcela nepřijatelný. Zatímco dějiny ve filmu spějí ke světlým zítřkům, motiv opakující se rodinné historie není zdaleka tak jednoduchý: Rudolf je kritický ve vztahu k Tondovi, přičemž jeho otec Anton se předtím stejně odmítavě choval k němu. Vysvobození z bludného kruhu přinese až změna vztahů, kterou způsobí útěk Rudolfovy dcera Věry (Monika Pachnerová), jež se v obavě z otcovy reakce s pomocí Tondy tajně provdává. Rudolf nakonec najde cestu ke svým dětem, diváka však k pochopení jeho duševní proměny vede několik retrospektiv jeho otce Antona spojených se světem lokomotiv a továrny, stejně jako celý starcův život. Časově tyto retrospektivy zasahují období Rakouska-Uherska, první republiky a obou světových válek. Smíření s dětmi jako nositeli nového uspořádání je komplexní: Věra udělala totéž jako kdysi její babička Klárka, která se za Antona rovněž provdala tajně, a Tonda není úplně budižkničemu, protože tajně studuje průmyslovku. Opakování minulých konfliktů tedy není nezbytně nutné, protože časy se mění (jak ostatně pouhé dva roky poté konstatoval Bob Dylan).

Černou dynastii od konvencí socialistického realismu odklání nejen Procházkovy neschematické pojetí, ale i civilní vypravěčský styl, zřejmý jak z práce kameramana Františka Valerta, tak z vedení herců. Scény z pražských ulic a obrazy spojené s Věřinou tajnou svatbou už korespondující s novovlnným dokumentarismem.^[4] Systém Antonových retrospektiv (vázaných na drobné, akustické i vizuální impulsy) je pak zjevným přenesením literárních postupů do filmového vyprávění. Nezvykle působí i výrazná hudba Evžena Illína, která svým charakterem připomíná práci emblematického hudebního skladatele nové vlny – Zdeňka Lišky.

Černá dynastie bývá obvykle označována za klasický budovatelský snímek, ve skutečnosti však jde spíše o typický „přechodový“ film, který nejen díky Procházkově inovativnímu scenáristickému přístupu, ale i řadě dalších prvků signalizuje v československém filmu nové, svobodnější a tvořivější časy.

Snímek *Černá dynastie* uvede televizní kanál CS Film ve středu 14. 12. ve 22:00.

Černá dynastie (ČSSR 1962), režie: Štěpán Skalský, scénář: Štěpán Skalský, Jan Procházka, kamera: František Valert, hudba: Evžen Illín, střih: Josef Dobřichovský, zvuk: Mlilan R. Novotný, Bohumír Brunclík, hrají: Ladislav Pešek, Zdeňka Černá, Jiří Němeček, Libuše Švormová, Libuše Havelková, Ladislav Mrkvička, Monika Pošívalová, Rudolf Jelínek, Jaroslav Moučka a další. 91 minut.

Poznámky:

[1] *Pouta* (1961), *Trápení* (1961), *Závrať* (1962), *Naděje* (1963), *Vysoká zeď* (1964), *Ať žije republika (Já a Julina a konec velké války)* (1965), *Kočár do Vídně* (1966), *Noc nevěsty* (1967), *Vánoce s Alžbětou* (1968), *Směšný pán* (1969), *Ucho* (1970), *Už zase skáču přes kaluže* (1970 – zakázaného Procházku zaštilil svým jménem Ota Hofman), scénáře z Procházkovy pozůstalosti: televizní filmy *Městem chodí Mikuláš* (1992) a *Kráva* (1993).

[2] Od roku 1962 byl kandidátem Ústředního výboru KSČ a v letech 1963–1966 pracoval v ideologické komisi ÚV KSČ. Náležel dokonce k poradcům prezidenta Antonína Novotného, protože se však v druhé polovině šedesátých let přiklonil k reformnímu křídlu KSČ a patřil mezi přední osobnosti pražského jara 1968, po okupaci Československa se stal pro nový režim jedním z nejméně přijatelných autorů.

[3] „Po pěti letech se na novoroční karnevalové slavnosti setkávají bývalí členové odbojové skupiny... Neúspěšný pokus o internacionální výpomoc začínající kubánské znárodněné kinematografii. Trvalé následky po tomto úrazu naštěstí nezůstaly ani v Čechách, ani na Kubě.“ (anotace neocenitelného Václava Březiny, *Lexikon českého filmu*. Praha: Filmové nakladatelství Cinema, 1997, s. 180.)

[4] Jednoho ze studentů na svatbě hraje začínající Josef Abrhám, který ztvárnil roli Karla Čapka ve Skalského posledním filmu – životopisném dramatu Člověk proti zkáze (1989). Mezi dalšími studenty poznáváme i jiného pozdějšího oblíbeného herce – Jiřího Hrzána.